MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARNI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Abduraxmonova Maxbuba Togaymurotovna
Sirdaryo pedagogika texnikumi
o‘quv ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari
maxbubatogaymurotovna@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishda jahonning yetakchi davlatlari tajribasidan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etiladi. Regjio-emiliya, Montessori, Valdorf va "Ilm yo‘li" kabi dasturlarning o‘zbek milliy pedagogikasi bilan integratsiyalashuv masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, xorijiy tajriba, Montessori, Regjio-emiliya, dual ta’lim, innovatsion yondashuv, kompetensiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы использования опыта ведущих стран в развитии системы дошкольного образования. Анализируются вопросы интеграции таких программ, как Реджио-Эмилия, Монтессори, Вальдорф и «Путь науки», с узбекской национальной педагогикой.

Ключевые слова: Дошкольное образование, зарубежный опыт, Монтессори, Реджио-Эмилия, дуальное образование, инновационный подход, компетентность.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations of using the experience of leading countries in the development of the preschool education system. The issues of integrating programs such as Reggio Emilia, Montessori, Waldorf and "The Path of Science" with the Uzbek national pedagogy are analyzed.

Keywords: Preschool education, foreign experience, Montessori, Reggio Emilia, dual education, innovative approach, competence.

Maktabgacha ta’lim yoshi inson shaxsining shakllanishida eng muhim davr hisoblanadi. Zamonaviy pedagogika fani ushbu davrda bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun nafaqat an’anaviy metodlarga, balki xalqaro miqyosda tan olingan innovatsion yondashuvlarga ham tayanmoqda. O‘zbekistonning ta’lim strategiyasida ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirgan holda joriy etish ustuvor vazifa etib belgilangan.

Xalqaro tajribalarni integratsiya qilishda Bolaga yo‘naltirilganlik (Child-centered approach) ya’ni ta’lim markazida pedagog emas, balki bolaning qiziqishlari va ehtiyojlari turadi. O‘yin orqali o‘rganish (Learning through play) bu bilim olish jarayoni majburiyat emas, balki qiziqarli faoliyat sifatida tashkil etiladi. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish bolaning faqatgina savodxonligiga emas, balki uning his-tuyg‘ularini boshqarishi va muloqot qilish qobiliyatiga urg‘u berilish kabi ustuvor tamoyillar asosiy rol o‘ynaydi.

Xorijiy tajribalarni maktabgacha ta’lim tizimiga joriy etishda dunyoda keng e’tirof etilgan pedagogik yondashuvlardan biri — Maria Montessori tomonidan yaratilgan Montessori pedagogik tizimidir. Mazkur metodikaning asosiy tamoyili “Menga buni o‘zim qilishimga yordam ber” g‘oyasiga tayangan bo‘lib, u bolada mustaqil faoliyat yuritish, erkin tanlov qilish hamda shaxsiy mas’uliyat hissini shakllantirishga xizmat qiladi. Montessori pedagogikasining ilmiy-pedagogik asoslari bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, uning tabiiy qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ta’lim muhitini tashkil etishga qaratilgan. Ushbu metodikada pedagog ko‘proq yo‘naltiruvchi va kuzatuvchi vazifasini bajaradi, bola esa ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida namoyon bo‘ladi. Ta’lim jarayoni maxsus tayyorlangan rivojlantiruvchi muhit asosida tashkil etilib, unda har bir didaktik material bolaning yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda tanlanadi. Montessori muhitining muhim jihatlaridan biri — barcha jihoz va materiallarning bolaning jismoniy imkoniyatlariga moslashtirilganligidir. Jumladan, javonlarning past joylashtirilishi, yengil va xavfsiz, ammo real hayotda qo‘llaniladigan buyumlardan foydalanilishi bolada mustaqil harakat qilish, amaliy faoliyatni bajarish va o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu orqali bolalarda tartiblilik, diqqatni jamlash, qaror qabul qilish hamda mas’uliyat hissi shakllanadi. Shuningdek, Montessori metodikasida sensor rivojlanish, mayda motorika, nutq, matematik tasavvurlar va ijtimoiy moslashuvni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Didaktik materiallar bilan mustaqil ishlash jarayonida bola o‘z xatolarini mustaqil aniqlash va tuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa refleksiv fikrlash va tanqidiy yondashuvni rivojlantiradi.

Bugungi kunda Montessori pedagogikasi dunyoning ko‘plab davlatlari qatorida O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida ham bosqichma-bosqich joriy etilib, bolalarning intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida samarali pedagogik texnologiya sifatida o‘zining ijobiy natijalarini namoyon etmoqda.

Reggio Emilia pedagogik yondashuvi XX asrning ikkinchi yarmida Loris Malaguzzi tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, maktabgacha ta’limda bolaning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy ta’lim konsepsiyalaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvning asosiy g‘oyasi bolani “yuzta tilga ega bo‘lgan shaxs” sifatida e’tirof etishdan iborat. Mazkur konsepsiyaga ko‘ra, bola o‘z fikrini nafaqat nutq orqali, balki rasm, musiqa, dramatizatsiya, haykaltaroshlik, harakat, konstruktorlik va boshqa ijodiy faoliyat turlari yordamida ham ifoda etadi. Reggio Emilia tizimining pedagogik asoslari konstruktivistik ta’lim nazariyasiga tayangan bo‘lib, unda bola bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki uni faol ravishda yaratuvchi subyekt

sifatida qaraladi. Ta’lim jarayonida bolaning qiziqishlari, savollari va tashabbuslari markaziy o‘rin egallaydi. Pedagog esa bolani kuzatuvchi, yo‘naltiruvchi va hamkor sifatida faoliyat yuritadi. Mazkur yondashuvning muhim jihatlaridan biri — ta’lim muhitiga alohida e’tibor qaratilishidir. Reggio Emilia metodikasida atrof-muhit “uchinchi tarbiyachi” sifatida talqin etiladi. Shu sababli ta’lim makoni estetik jihatdan jozibador, erkin harakatlanish imkonini beruvchi hamda bolalarning tadqiqotchilik faoliyatini rag‘batlantiruvchi tarzda tashkil etiladi. Yorug‘lik, ranglar, tabiiy materiallar, ochiq maydonlar va ijodiy laboratoriyalar bolaning mustaqil fikrlashi hamda ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu tizimda ota-onalar ta’lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida jalb etiladi. Pedagoglar, bolalar va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Loyiha asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar orqali bolalarda muloqot, hamkorlikda ishlash, muammoni hal qilish va tanqidiy fikrlash kompetensiyalari shakllantiriladi. Bugungi kunda Reggio Emilia yondashuvi ko‘plab rivojlangan davlatlarning maktabgacha ta’lim tizimida muvaffaqiyatli qo‘llanilib, bolalarning ijodiy fikrlashi, mustaqilligi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishda samarali pedagogik model sifatida e’tirof etilmoqda.

Finlyandiya tajribasi: “O‘yin orqali o‘rganish” konsepsiyasi. Finland maktabgacha ta’lim tizimi xalqaro miqyosda eng samarali va insonparvar ta’lim modellaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu tizimning asosiy pedagogik tamoyili — bolaning tabiiy rivojlanish ehtiyojlarini inobatga olgan holda, uni ortiqcha akademik bosimdan himoya qilish hamda ta’lim jarayonini erkin va qiziqarli muhitda tashkil etishdan iboratdir. Finlyandiya tajribasida maktabgacha ta’limning markazida bolaning ruhiy salomatligi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvi turadi. Mazkur yondashuvda “o‘yin orqali o‘rganish” konsepsiyasi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Pedagogik nuqtai nazardan, o‘yin bolaning tabiiy faoliyati sifatida qaralib, uning bilish jarayonlari, ijodiy fikrlashi, kommunikativ ko‘nikmalari va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mashg‘ulotlar ko‘proq interaktiv o‘yinlar, tajriba-sinov ishlari, jamoaviy faoliyat va amaliy topshiriqlar asosida tashkil etiladi. Finlyandiya pedagogik modelida bolalarning individual rivojlanish sur’ati va qiziqishlariga alohida e’tibor qaratiladi. Ta’lim jarayonida bolalarni baholash yoki ularni o‘zaro solishtirish amaliyoti deyarli qo‘llanilmaydi. Buning o‘rniga pedagoglar har bir bolaning shaxsiy yutuqlarini kuzatib boradi hamda ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos rivojlantiruvchi muhit yaratadi. Shuningdek, Finlyandiya tajribasida tabiat bilan uyg‘unlikda ta’lim berish muhim o‘rin tutadi. Bolalarning ochiq havoda o‘yin o‘ynashi, tabiatni kuzatishi va ekologik madaniyatni shakllantirishi ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu esa bolalarda sog‘lom turmush tarzi, mustaqillik va atrof-muhitga mas’uliyatli munosabatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur tizimning samaradorligi shundaki, bolalar ta’lim jarayoniga qiziqish bilan jalb etiladi, ularda stress va zo‘riqish holatlari kamayadi hamda erkin fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy faollik kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi. Shu jihatdan, Finlyandiya tajribasi maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda ilg‘or xorijiy model sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

Milliy va Umuminsoniy Qadriyatlar Integratsiyasi. Montessori materiallari orasida o‘zbek milliy amaliy san’ati elementlari (masalan, milliy naqshlar, do‘ppichilik, milliy matolar bilan ishlash) bo‘lishi bolada milliy o‘zlikni shakllantiradi. Til muhiti Xorijiy metodikadagi atamalar va tushunchalar o‘zbek tilining boy imkoniyatlari hamda xalq pedagogikasi (o‘lanlar, lapar va ertaklar) orqali boyitilishi shart. Yangi texnologiyani joriy etishda pedagog — asosiy harakatlantiruvchi kuch xisoblanadi. Pedagogika texnikumlari o‘quvchilari xorijiy tajriba joriy etilgan tayanch MTTlarda bevosita amaliyot o‘tashlari, nazariya va amaliyotning uzviyligini ta’minlaydi. Pedagog nafaqat metodikani o‘rganishi, balki "avtoritar pedagogika"dan "hamkorlik pedagogikasi"ga o‘tishi, ya’ni bolaga sub’ekt sifatida qarash ko‘nikmasini egallashi lozim. MTT binosi shunchaki xona emas, u "aqlli" ta’lim makoniga aylanishi kerak. Infratuzilma bolaning erkin tanlovi uchun xizmat qilishi lozim. Masalan, "San’at", "Qurish-yasash", "Kutubxona" markazlari shunday joylashtirilishi kerakki, bola bir faoliyatdan ikkinchisiga o‘z xohishi bilan o‘ta oladi. Bolalarga ekologik tarbiyani berish ham muhim sanaladi. Infratuzilmani modernizatsiya qilishda plastik ashyolardan voz kechib, ko‘proq tabiiy xomashyolarga (yog‘och, tosh, qum, o‘simliklar) urg‘u berish xalqaro standartlarning (masalan, Valdorf pedagogikasi) asosiy talabidir.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ushbu metodikalarni joriy etilishi ta’limni differensial (tabaqalashtirilgan) yondashuv asosida tashkil etish imkonini beradi. Montessori tizimi bolada nafaqat akademik bilimlarni, balki XXI asrning eng muhim ko‘nikmalari hisoblangan tanqidiy fikrlash, o‘z-o‘zini boshqarish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishda yuksak samaradorlik ko‘rsatmoqda. Milliy ta’lim tizimi bilan integratsiya qilish — sub’ekt-sub’ekt munosabatlariga asoslangan demokratik pedagogikani yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim tizimiga ilg‘or xalqaro tajribalarni tatbiq etish — bu bolalarning kreativ fikrlashini uyg‘otish va raqobatbardosh avlodni tarbiyalash demakdir. Montessori, Regjio-emiliya va Shimoliy Yevropa davlatlari tajribasidan oqilona foydalanish, mamlakatimizda ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Biroq, har qanday xorijiy model bizning milliy pedagogik merosimiz bilan boyitilgandagina kutilgan samarani beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni.
2. "Ilm yo‘li" variativ dasturi.
3. Maria Montessori, "Bolaning siri" (The Secret of Childhood).
4. Xalqaro ta’lim tadqiqotlari jurnallari materiallari.